

Ο ρόλος της διοικητικής ιστορίας στην ερμηνεία του πολιτικού φαινομένου

μία κριτική στις ερμηνευτικές προσεγγίσεις για την παθογένεια του ελληνικού κράτους.

7^ο Συνέδριο Διοικητικών Επιστημόνων, Κέρκυρα, 18-19/5/2017 με θέμα «Ιστορία της Ελληνικής Δημόσιας Διοίκησης 19^ο^ς-21^ο^ς αι.»

Διονύσης Μοσχόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Ιονίου Πανεπιστημίου

1. Η έρευνα της διοικητικής ιστορίας στην Ελλάδα σήμερα

Η έρευνα της διοικητικής ιστορίας εμφάνισε στην χώρα μας τις εξής ιδιαιτερότητες: άρρηκτα συνδεδεμένη με την μελέτη του πολιτικού φαινομένου δεν αποτέλεσε πεδίο αυτοτελούς επιστημονικού ενδιαφέροντος με δικά της μεθοδολογικά και επιστημονικά εργαλεία. Έτσι οι μελέτες της διοικητικής ιστορίας δεν μπορούν να διαφύγουν ένα διπλό κίνδυνο: είτε να προσεγγίσουν την διοικητική ιστορία κανονιστικά, κάνοντας αναφορά στα κύρια νομοθετήματα που την καθόρισαν, είτε να προσεγγίσουν την διοικητική εξέλιξη ως προϊόν του πολιτικού φαινομένου. Με βάση τα παραπάνω, η διοικητική ιστορία προσεγγίζεται ως ένα «σύμπτωμα», δηλαδή ως ένα πεδίο του οποίου οι αξίες σηματοδοτούνται από το εξωτερικό πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό κλπ περιβάλλον και δεν ενυπάρχουν σε αυτό. Ενώ κάθε προσπάθεια βελτίωσης της δημόσιας διοίκησης συνιστά εξωγενή πολιτική επέμβαση, το αποτέλεσμα της οποίας προβάλλει τον βαθμό επιτυχίας ή αποτυχίας του πολιτικού συστήματος. Με την παρουσίαση μας θα επιδιώξουμε να αντιστρέψουμε την κατάσταση αυτή, δηλαδή θα εστιάσουμε στους ενδογενείς παράγοντες που καθόρισαν την διοικητική εξέλιξη και εν συνεχεία θα αναδείξουμε την επίδρασή που οι παράγοντες αυτοί άσκησαν και ασκούν στην παθογένεια του ελληνικού κράτους.

2. Το αναγκαίο υπόβαθρο της διοικητικής ιστορίας: νομική παράδοση και θεσμική φύση του νόμου

Για να επιτύχουμε αυτό το στόχο θα πρέπει να αναδείξουμε το αναγκαίο υπόβαθρο της διοικητικής ιστορίας που συνίσταται: α) στην νομική της παράδοση και β) στην θεσμική φύση του νόμου. Λέγοντας νομική παράδοση εννοούμε τις ιστορικές καταβολές του νομικού συστήματος του ελλαδικού χώρου. Στην έννοια αυτή περιλαμβάνει η σχέση του νόμου με την κοινωνία, αυτό που σήμερα αποκαλούμε «νόμος στη πράξη» (law in action). Λέγοντας θεσμική φύση του νόμου εννοούμε την σχέση του νόμου με τους θεσμούς εφαρμογής του. Η αξιοποίηση των δύο παραπάνω προσεγγίσεων (νομική παράδοση και θεσμική φύση του νόμου) απαντά στο ακόλουθο ερώτημα: υπήρξε *οργανική ανάπτυξη* του νομικού συστήματος μετά την συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους μέχρι και σήμερα ή όχι ; υπήρξε δηλαδή ενσωμάτωση

του νέων θεσμών δυτικού τύπου στους παλαιούς με τρόπο που να απεικονίζεται θεσμικά τόσο το νέο όσο και το παλαιό ή αντίθετα τα δύο νομικά συστήματα συνυπήρξαν με τρόπο που το νέο να απεικονίζεται θεσμικά ενώ το παλαιό να ισχύει υποκρυπτόμενο; Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινίσω ότι η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα συνδέεται με την έννοια του σεβασμού του νόμου. Στην περίπτωση της *οργανικής ανάπτυξης* ενός νομικού συστήματος υπάρχει σεβασμός στο νόμο, δεδομένου ότι απεικονίζεται θεσμικά η πραγματική λειτουργία του κράτους. Ενώ στην περίπτωση συνύπαρξης δύο διαφορετικών νομικών συστημάτων εκ των οποίων το ένα απεικονίζεται θεσμικά ενώ το άλλο όχι, υπάρχει έλλειψη σεβασμού στο νόμο.

3. Οι εξωγενείς ερμηνευτικές προσεγγίσεις για την παθογένεια του ελληνικού κράτους και η αντίκρουσή τους

Υπάρχουν ποικίλες ερμηνευτικές προσεγγίσεις για την παθογένεια του ελληνικού κράτους. Κάθε μία από αυτές εκκινεί από ξεχωριστή αφετηρία (κοινωνική, πολιτική, οικονομική, ιδεολογική, πολιτισμική κλπ). Η παράθεσή τους δεν μπορεί να γίνει στη σύντομη παρουσίασή μας. Σκοπός μου, ωστόσο, δεν είναι να ασκήσω μία κριτική για την κάθε μία από αυτές, η συμβολή των οποίων δεν μπορεί να αγνοηθεί. Αντίθετα σκοπός μου είναι τονίσω ότι οι προσεγγίσεις αυτές είναι εξωγενείς της διοίκησης δεδομένου ότι καμία από αυτές δεν λαμβάνει υπόψη τη «θεσμική φύση του νόμου», δηλαδή τη σχέση του νόμου με τους θεσμούς εφαρμογής του.

Το πρόβλημα κάθε κρατικής οντότητας είναι ο σεβασμός στο νόμο. Και αυτό, όπως αναφέρθηκε, επιτυγχάνεται μόνο εάν τα νομικά συστήματα αναπτύσσονται οργανικά, απεικονίζεται δηλαδή θεσμικά η ενσωμάτωση του νέου στο παλαιό. Στην παραπάνω διαπίστωση, ωστόσο, εάν δηλαδή το ελληνικό νομικό σύστημα εξελίχθηκε οργανικά ή όχι, δεν μπορούν να μας οδηγήσουν οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις που προαναφέραμε (πολιτικές, οικονομικές, ιδεολογικές, πολιτισμικές κλπ.) επειδή οι προσεγγίσεις αυτές εμφανίζουν τη διοίκηση ως ένα «άδειο κουτί», το οποίο δέχεται τις επιρροές των αντίστοιχων εξωτερικών παραγόντων. Με βάση τα παραπάνω κάθε ερμηνευτική προσέγγιση της παθογένειας του ελληνικού κράτους είναι εκ προοιμίου διχοτομική και δεν μπορεί να απαντήσει στο κεντρικό ερώτημα που προκύπτει για κάθε συστηματικό ερευνητή της ελληνικής διοικητικής ιστορίας και το οποίο έχει ως εξής : ακόμη και εάν κάνουμε δεκτό ότι η διοίκηση υπό την επήρεια του πολιτικού συστήματος καθυστέρησε να εκσυγχρονιστεί, γιατί, όταν αυτό τελικά συνέβη, δεν κατέστη δυνατή η επικράτηση των αρχών της νομιμότητας, του δημόσιου συμφέροντος και της προστασίας του διοικουμένου ; Γιατί ακόμη και σήμερα ενώ έχουν επέλθει διαρθρωτικές βελτιώσεις στο διοικητικό σύστημα με την καθιέρωση π.χ. των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών, της δευτεροβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης, συστημάτων αξιολόγησης και επιλογής διοικητικών στελεχών κλπ δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι έχουμε διασφαλίσει την χρηστή διοίκηση; μήπως μας διαφεύγει ένα κρίκος της ερμηνευτικής αλυσίδας;

Θα απαντήσουμε στο ερώτημα που θέσαμε διατυπώνοντας το εξής παράδοξο : η ιστοριογραφία της ελληνικής δημόσιας διοίκησης έχει αγνοήσει την

ιστορικότητά της. Με άλλα λόγια αν και συγγράφονται μελέτες για την ιστορική εξέλιξη της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, οι μελέτες αυτές δεν αναδεικνύουν την ιστορική της παράδοση. Αυτό συμβαίνει επειδή η έννοια της παράδοσης προϋποθέτει μία θέαση της διοικητικής ιστοριογραφίας μέσω επιστημονικών εργαλείων που συνδέονται με την ιστορικότητα και τα οποία σήμερα δεν χρησιμοποιούνται.

Πιο συγκεκριμένα δύο σημαντικά επιστημονικά εργαλεία, τα οποία αναδεικνύουν την ιστορικότητα της διοίκησης, είναι: α) η θεωρητική προσέγγιση του ιστορικού θεσμισμού και β) η ιστορική σχολή του δικαίου. Σύμφωνα με το πρώτο οι οργανώσεις διαθέτουν την δυνατότητα «εσωτερικής κοινωνικοποίησης» των μελών τους, δηλαδή προσαρμογής και ταύτισής τους με τους σκοπούς της οργάνωσης. Έτσι διαμορφώνονται κοινές δομές σκέψης και συμπεριφορές, οι οποίες υπό το βάρος της παράδοσης είναι δύσκολο να μεταβληθούν ή για να είμαι πιο ακριβής είναι δυνατόν να μεταβληθούν μόνο υπό το κράτος ιδιαίτερων περιστάσεων. Το δεύτερο επιστημονικό εργαλείο προέρχεται από την ιστορική σχολή του δικαίου. Σύμφωνα με αυτή ο νόμος είναι η έκφραση κοινωνικών συμπεριφορών και αντιλήψεων που έχουν διαμορφωθεί από τα ιστορικά ιδεώδη και τις παραδόσεις ενός λαού. Θεωρώ ότι τα δύο παραπάνω επιστημονικά εργαλεία είναι ιδιαίτερα χρήσιμα για την ανάδειξη της ιστορικότητας της ελληνικής δημόσιας διοίκησης.

Τι συνιστά όμως ιστορικότητα ; πρόκειται για μία έννοια που εμπεριέχεται στην παράδοση και αποβλέπει στην αξιοποίηση της εμπειρίας του παρελθόντος για την επίλυση νέων προβλημάτων. Η ιστορικότητα της διοίκησης προϋποθέτει για τον ερευνητή : α) την αποδοχή της θεσμικής συνέχειας, που απορρέει από τη νομική παράδοση και β) τη συνείδηση ότι συμμετέχουμε σε ένα θεσμικό μόρφωμα το οποίο εξελίσσεται.

Μια διαφορετική λοιπόν ανάγνωση της διοικητικής ιστορίας θα μας υποχρεώσει να ενσκήψουμε στην ελληνική νομική παράδοση. Θα μας υποχρεώσει να διερευνήσουμε τον γενετικό κώδικα της δημόσιας διοίκησης και τις εγγεγραμμένες αξίες του. Εάν ωστόσο ακολουθήσουμε αυτή τη μέθοδο οποιαδήποτε ερμηνεία της διοίκησης δεν μπορεί να είναι εξωγενής, όπως συμβαίνει με τις μέχρι τώρα απόπειρες, αλλά ενδογενής, ως μηχανισμός ανάπτυξης του νομικού συστήματος. Και η ερμηνεία αυτή προϋποθέτει ιστορική συνείδηση, γνώση δηλαδή της ιστορικότητας των διοικητικών θεσμών.

4. Η νομική παράδοση του ελληνικού κράτους

Ποια είναι ωστόσο η νομική παράδοση του ελληνικού κράτους; Το νομικό σύστημα του ελληνικού κράτους επηρεάστηκε: α) από το ναπολεόντειο πρότυπο διοίκησης που περιλάμβανε συγκεντρωτική δομή και ομοιόμορφη διοικητική οργάνωση και β) από τα φιλελεύθερα πολιτειακά πρότυπα των Συνταγμάτων της αμερικανικής και γαλλικής Επανάστασης. Ωστόσο, τα παραπάνω πρότυπα μπορούσαν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά μόνο στο δικαίωμα πλαίσιο της νομικής παράδοσης της Δύσης. Λέγοντας νομική παράδοση της Δύσης εννοούμε τους κανόνες, τους θεσμούς, τις διαδικασίες, τις αξίες και τις αντιλήψεις που αναπτύχθηκαν με αδιάλειπτο τρόπο στην

Ευρώπη από τον 11^ο αιώνα μ.Χ., με αφετηρία το νέο κανονικό δίκαιο της Ρωμαϊκής καθολικής Εκκλησίας (jus pontificum) και τα νέα κοσμικά νομικά συστήματα. Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της νομικής παράδοσης ήταν η διάκριση των εξουσιών, ως αποτέλεσμα της διαμάχης μεταξύ θρησκευτικής και κοσμικής εξουσίας, και κατ' επέκταση η υπεροχή του νόμου έναντι της πολιτικής εξουσίας.

Ωστόσο, στην περίπτωση του ελληνικού κράτους, η εφαρμογή του παραπάνω προτύπου δεν μπορούσε να υλοποιηθεί αφού η ελληνική κοινωνία διέθετε μια διαφορετική νομική παράδοση, την βυζαντινο-οθωμανική. Η τελευταία, σε αντίθεση με τη Δύση, δεν στηριζόταν στη διάκριση των εξουσιών, βασική προϋπόθεση για το σεβασμό και την αποδοχή του νόμου από την πολιτική εξουσία. Έτσι το νομικό σύστημα του Βυζαντίου στηριζόταν σε μία «πολυσθενή» παράδοση αναφορικά με τους τρόπους και τα μέσα προσέγγισης των νομικών ζητημάτων, ενώ η εφαρμογή του νόμου ήταν επηρεασμένη από τις ηθικές διαστάσεις της χριστιανικής θρησκείας. Στην περίπτωση της τουρκοκρατίας η δικαιοσύνη ήταν νοητή ως προστασία των υποτελών από τις καταχρήσεις των αντιπροσώπων της εξουσίας και όχι ως συμμόρφωση των κυβερνητών και των πολιτών απέναντι στον κοινό για όλους νόμο. Με άλλα λόγια η νομική παράδοση της τουρκοκρατίας δεν ήταν συμβατή με την αντίληψη της υπεροχής του νόμου έναντι της πολιτικής εξουσίας αφού επικρατούσε η αντίληψη ότι κάθε κατηγορία πληθυσμού διέθετε νομική προστασία που ήταν ανάλογη με την θέση της στην αυτοκρατορία (adalet). Επειδή λοιπόν η εφαρμογή του δυτικού νομικού προτύπου κινδύνευε να αποτύχει, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, προέβη σε μία υβριδική θεσμική συγκρότηση, η οποία συνδύαζε τα χαρακτηριστικά του νομικού συστήματος της Δύσης με τα χαρακτηριστικά της κοινοτικής βυζαντινο-οθωμανικής παράδοσης. Ο συνδυασμός αυτός προκύπτει με ενάργεια στις δύο διακριτές λειτουργίες που εμπεριέχει κάθε κράτος : την θεσμική και την πολιτική. Με τον όρο θεσμική λειτουργία εννοούμε τη νομιμοποίηση που διαθέτει κάθε κρατικό όργανο κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων του. Ο όρος που χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει την λειτουργία αυτή είναι ο όρος *εξουσία*, δηλαδή η δύναμη εφαρμογής του νόμου. Με τον όρο πολιτική λειτουργία εννοούμε τον τρόπο κατανομής της πολιτικής ισχύος. Ο όρος που χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει αυτή την λειτουργία είναι ο όρος *ισχύς*, η ικανότητα δηλαδή άσκησης πολιτικής επιρροής που εξασφαλίζει η λαϊκή υποστήριξη ή τα όπλα. Έτσι στην περίπτωση της πολιτικής λειτουργίας του κράτους εφαρμόστηκαν τα νέα θεσμικά χαρακτηριστικά, δηλαδή τα χαρακτηριστικά του κράτους δυτικού τύπου. Ενώ στην περίπτωση της θεσμικής λειτουργίας του κράτους διατηρήθηκαν άτυπα, τα κοινοτικά χαρακτηριστικά, δηλαδή η βυζαντινο-οθωμανική παράδοση. Με τον τρόπο αυτό επιτεύχθηκε μία υβριδική διαμόρφωση του νομικού συστήματος της χώρας, η οποία δεν απεικονίστηκε θεσμικά, δεν απέκτησε δηλαδή τον χαρακτήρα μιας *οργανικής μετεξέλιξης* του παλαιού στο νέο. Για να γίνει αυτό κατανοητό θα πρέπει να τεθεί στο μικροσκόπιο της έρευνας το λειτουργικό εκείνο σύστημα, που δεν είναι άλλο από τη δημόσια διοίκηση, το οποίο κλήθηκε να πραγματώσει θεσμικά τον συνδυασμό της δυτικής και της βυζαντινο-οθωμανικής νομικής παράδοσης. Εάν προβούμε σε αυτή την ενέργεια θα συναντήσουμε πολλά παραδείγματα που θα μας επιβεβαιώσουν την παραπάνω ταξινόμηση (πολιτική και θεσμική λειτουργία του κράτους).

Θα κατανοήσουμε τις αιτίες της μεταβλητότητας αλλά και της σταθερότητας των διοικητικών δομών καθώς και τις αιτίες που δεν κατέστη δυνατή η επικράτηση της δυτικής νομικής παράδοσης, όπως εκφράζεται από το στοιχείο του σεβασμού στο νόμο.

5. Εξουσία και ισχύς στο ελληνικό κράτος

Τα παραπάνω θα γίνουν περισσότερο κατανοητά εάν προβούμε σε μία τριμερή διάκριση της Δημόσιας Διοίκησης με βάση : α) τη δομή, β) τις λειτουργίες και γ) το προσωπικό της.

α) Στην περίπτωση της δομής της διοίκησης διαπιστώνουμε ότι σε θεσμικό επίπεδο η δομή αυτή διακρίνεται από αποτυχία καθώς κυριαρχεί η ρευστότητα των διοικητικών θεσμών (συχνές νομοθετικές αλλαγές π.χ. αποκέντρωση, τοπική αυτοδιοίκηση κλπ). Αντίθετα τα πολιτικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με την δομή της διοίκησης (πολιτειακή συγκρότηση, εκλογικά συστήματα) είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικά, δεδομένου ότι προβλέπονται όργανα και ρυθμίσεις κατανομή της πολιτικής ισχύος.

β) Στην περίπτωση των λειτουργιών της δημόσιας διοίκησης διαπιστώνουμε ότι αυτές σε θεσμικό επίπεδο είναι αναποτελεσματικές. (π.χ. διάσπαση της οικονομικής ενότητας του κράτους [διαπύλια τέλη], αδυναμία ελέγχου των οικονομικών της τοπικής αυτοδιοίκησης), ενώ η σύγκριση στην διάκριση των εξουσιών δεν μπορεί να προστατεύσει αποτελεσματικά τη νομιμότητα, το δημόσιο συμφέρον και τον πολίτη. Αντίθετα τα πολιτικά χαρακτηριστικά που διέπουν τις λειτουργίες της διοίκησης (δηλαδή κινητοποίηση της διοίκησης με βάση εθνικούς ή πολιτικούς στόχους) είναι άκρως αποτελεσματικά. Η ικανότητα αυτή δοκιμάστηκε με επιτυχία κατά την πολιτική και διοικητική ενσωμάτωση των Νέων Χωρών μετά τους βαλκανικούς πολέμους και την υποδοχή των προσφύγων της μικρασιατικής καταστροφής.

γ) Τέλος, αναφορικά με το προσωπικό της διοίκησης σε θεσμικό επίπεδο έχουμε ελλιπώς καταρτισμένο προσωπικό, το οποίο διαθέτει πολιτική στράτευση ενώ υπόκειται σε πολιτικές διώξεις. Από την πλευρά, ωστόσο, της πολιτικής λειτουργίας της διοίκησης το παραπάνω προσωπικό προσέφερε πολύτιμες διοικητικές υπηρεσίες σε κρίσιμες εθνικά περιόδους ενισχύοντας την πολιτική των κυβερνώντων πολιτικών κομμάτων (υπάλληλοι στις Νέες Χώρες).

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι στο ελληνικό διοικητικό σύστημα συνυπάρχει το δυτικό προτύπου κράτους με το βυζαντινο-οθωμανικό. Το πρώτο εφαρμόστηκε σε όλα τα ζητήματα της που αφορούν την πολιτική λειτουργία της διοίκησης ενώ το δεύτερο εφαρμόστηκε σε όλα τα ζητήματα που αφορούν την θεσμική λειτουργία της διοίκησης.

6. Συμπεράσματα

Τα παραπάνω αποτελούν μία πραγματικότητα που δεν μπορούμε να αγνοήσουμε. Είναι λοιπόν η δημόσια διοίκηση «καταδικασμένη»; Φυσικά όχι! Το πρόβλημα της λειτουργίας του νεοελληνικού κράτους έγκειται στο γεγονός ότι η ανάπτυξη του νομικού του συστήματος δεν έγινε *οργανικά*, με ενσωμάτωση του νέου στο παλιό, αλλά με συνύπαρξη του νέου με το παλιό. Έτσι το παλιό συσκοτίζεται, ενοχοποιείται και αποτελεί το άλλοθι κάθε πολιτικής κακοδαιμονίας. Αντίθετα το νέο ενώ εμφανίζεται ως κυρίαρχο θεσμικό παράδειγμα, δεν μπορεί να εφαρμοστεί με επιτυχία. Συνέπεια αυτής της πραγματικότητας αποτελεί το γεγονός ότι οι κρατικές δομές δεν διαθέτουν συνείδηση της πραγματικής φύσης του νομικού συστήματος που τις διέπει. Τι είναι εν τέλει αυτό που εφαρμόζεται; ένα θεσμικό μόρφωμα δυτικού τύπου, το οποίο αντιμάχονται ποικίλα συμφέροντα; και πως αυτά τα συμφέροντα μπορούν να ξεπεραστούν; Τα ερωτήματα αυτά δεν θα μπορέσουν να απαντηθούν εάν δεν λάβουμε γνώση της λειτουργίας του νομικού μας συστήματος. Εάν δηλαδή δεν αποτυπωθεί και αναδειχθεί ο μηχανισμός αυτής της λειτουργικής συνύπαρξης του δυτικού με το κοινοτικό πρότυπο. Και όσο τα ζητήματα αυτά δεν αναδεικνύονται ο υπάλληλος ακροβατεί μεταξύ μίας πραγματικής και μιας εικονικής πραγματικότητας, μεταξύ δηλαδή του όντος και του δέοντος ενώ διακρίνεται από ένα ψυχολογικό δυϊσμό. Βλέπει δηλαδή την πραγματικότητα μέσα από ένα παραμορφωτικό καθρέπτη. Το γεγονός αυτό του στερεί την υπαλληλική συνείδηση και αποδυναμώνει τη πίστη του στο κράτος. Το κύριο λοιπόν ζήτημα είναι να αναδειχτεί αυτό το οποίο πραγματικά συμβαίνει. Πώς δηλαδή επιτυγχάνεται η επιβολή του νόμου στη πράξη; Ποιες διαδρομές ακολουθεί; από ποιες αξίες επηρεάζεται; Με άλλα λόγια προκειμένου να επιλύσουμε το διοικητικό πρόβλημα της χώρας απαιτείται ένας επαναπροσδιορισμός του νομικού συστήματος που στόχο θα έχει την *αποκάλυψη* της εφαρμογής του νόμου στη πράξη. Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις μιας οργανικής ανάπτυξης του νομικού μας συστήματος με την ενσωμάτωση του νέου στο παλιό, αφού όπως αναφέρθηκε οργανική ανάπτυξη σημαίνει θεσμική αποτύπωση του όντος. Αυτή η θεσμική αποτύπωση θα μας οδηγήσει και στον σεβασμό στο νόμο που είναι και το διαχρονικό πρόβλημα του νεοελληνικού κράτους. Έτσι η διοικητική ιστορία θα μας αποκαλύψει τον τρόπο που το κράτος λειτουργεί στην πράξη και θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τι συνέβαινε και τι συμβαίνει και σήμερα στο εσωτερικό του. Και αφού προϋπόθεση για την επίλυση κάθε προβλήματος είναι η σαφής γνώση του, είναι προφανές ότι η ακριβής αποτύπωση και επίγνωση αυτού το οποίο κάναμε στο παρελθόν και κάνουμε και σήμερα, θα δώσει και την δυνατότητα της βελτίωσης.

